

Prof. dr. sc. Matko Meštrović,

Mr. sc. Vladimir Cvijanović

**PRIKAZ NEKIH KRITIKA NEOKLASIČNE ŠKOLE
EKONOMSKOG MIŠLJENJA**

**OVERVIEW OF SOME CRITICISMS OF
NEOCLASSICAL ECONOMIC THOUGHT**

SAŽETAK: Ovaj rad predstavlja svojevrstan pregled i kritički osvrt na ekonomsko mišljenje koje danas prevladava u svijetu i u Hrvatskoj. Njime također želimo naglasiti najnovije tendencije heterodoksne ekonomske teorije koje nude najjaču alternativu neoklasičnoj školi ekonomskog mišljenja te izuzetan doprinos pluralizmu ideja. Promjene u suvremenom kapitalizmu dovele su nas do njegove nove historijske faze koja se može imenovati "kognitivni kapitalizam". Podjela rada i tehnički napredak, kakvi su bili u fazi "industrijskog kapitalizma", sada izgledaju drugačije. Iz toga proizlazi da se promatranju kognitivne ekonomije ne može pristupiti uobičajenim instrumentarijem mainstream ekonomske teorije.

KLJUČNE RIJEČI: neoklasična teorija, kognitivni kapitalizam, Hrvatska

ABSTRACT: This work represents a critical overview on economic thought that is now mainstream in the world and in Croatia. We wish to underline the most recent tendencies of the heterodox economic thought that offer the strongest alternative to neoclassical school of economic thought and a significant contribution to pluralism. Changes in contemporary capitalism have brought us to its new phase, which can be termed "cognitive capitalism". Division of labour and technical progress that exist in "industrial capitalism", now look different. Hence, analysing cognitive economy is not possible with the usual instruments of the mainstream economic theory.

KEY WORDS: neoclassical theory, cognitive capitalism, Croatia

UVOD

Ugroženost ljudskih vrijednosti u slojevitim pojavnostima današnjice izaziva u mnogima od nas nejasan predosjećaj da svijet ovako više neće moći dalje. To je onaj treći glas na koji se spremno oglašujemo – na koji nas je donedavno podsjećala jedna radioemisija: "Čuješ kako zemlja diše!". Taj potisnuti glas intuicije ne doseže spoznajni prag društvene prakse, njegovo bi uvažavanje dovelo u pitanje važeće razvojne i civilizacijske postavke koje se povijesno razilaze u krajnjem ishodu s pitanjima opstanka života na planetu. Utoliko motivacijska struktura dominantnih tipova ponašanja, kako u gledištima i aspiracijama široke javnosti tako i u idejnoj i etičkoj dimenziji istraživačke, obrazovne, socijalne i političke prakse, ostaje nepromijenjena.

Ovaj rad predstavlja svojevrsan pregled i kritički osvrt na ekonomsko mišljenje koje danas prevladava u svijetu i u Hrvatskoj. Njime također želimo naglasiti najnovije tendencije heterodoksne ekonomske teorije koje nude najjaču alternativu neoklasičnoj školi ekonomskog mišljenja te izuzetan doprinos pluralizmu ideja. U skladu s tom namjerom rad smo strukturirali u tri glavna dijela. U prvome sagledavamo glavne odrednice pokreta za postautističnu ekonomiku koji se otvoreno i oštro suprotstavlja dominaciji neoklasične škole ekonomskog mišljenja na znanstveno-istraživačkom i znanstveno-obrazovnom planu. Iz globalne perspektive u drugom dijelu prelazimo na nacionalnu, razmatrajući spoznaju hrvatskih ekonomista. U trećem dijelu sagledavamo intelektualni proboj suvremenih ekonomista koji nadmašuje puke kritike dosadašnjeg načina mišljenja i nudi uvid u novu historijsku fazu globalnog kapitalizma.

KRIZA NEOKLASIKE

Od 1960-ih godina može se zamijetiti prevlast neoklasičnih ekonomista u odnosu na ekonomiste ostalih idejnih orijentacija – sudeći po njihovu udjelu i zastupljenosti na sveučilištima. Posljedica toga je sužavanje nastavnih programa te tehnička formalizacija ekonomske teorije. Kolegiji koji bi trebali biti temeljni u obrazovanju ekonomista - ekonomska povijest i historija ekonomske misli – izbrisani su iz nastavnih programa. S obzirom na apstraktni, modelski i deduktivistički pristup neoklasične ekonomske škole, to je ujedno značilo i odvajanje ekonomije od socijalne zbilje¹ (Post-Autistic Economics Network, 2007.).

Snažnije reakcije na dominaciju neoklasike ispoljile su se tek 2000. g. u pobuni studenata u Francuskoj protiv ograničenja nametnutog redukcioniranim ekonomskim obrazovanjem. Od prosvjetnih vlasti tražili su takvu reformu studija koja će im omogućiti lakše razumijevanje slojevitosti ekonomske i socijalne zbilje. "Val pobune" se 2001. proširio i na engleski Cambridge i na Kansas City (SAD)², gdje su studenti iz 17 zemalja formulirali ovih 7 zahtjeva za reformu studija ekonomije (Post-Autistic Economics Network, 2007.):

¹ Što se Hrvatske tiče, valja napomenuti kako se također kolegij "Povijest ekonomske misli" od 1990-ih godina nadalje relativno zapostavlja na ekonomskim fakultetima u zemlji (usp. Medić, 2001.).

² University of Cambridge i University of Missouri-Kansas City pripadaju među rijetka Sveučilišta na kojima se njeguju heterodoksne ekonomske ideje.

1. ljudsko ponašanje treba šire poimati – pretpostavka o *homo economicusu* kao o racionalnom optimizatoru simplifikacija je koja ispušta iz vida druga ljudska svojstva - socijalna, psihološka, instinktivna i dr.

2. priznavanje kulture je nezaobilazno, jer su ekonomske aktivnosti - baš kao i sve životne aktivnosti - ukorijenjene u kulturi iz koje proizlaze moralni sustavi vrijednosti te institucije.

3. razmatranje povijesti je neophodno – ekonomski fenomeni događaju se (i mijenjaju) u povijesnom vremenu i prostoru koje treba sagledati; istraživanja bi se trebala usredotočiti na procese, a ne samo na njihove rezultate.

4. traži se nova teorija znanja – jer je tradicionalna dihotomija između pozitivnog i normativnog nadidena; nemoguće je strogo razdvajati činjenice od vrijednosnih sudova istraživača pa bismo i ekonomske teorije trebali drugačije promatrati.

5. nužno je empirijsko utemeljenje – valja ne samo teorijske postavke potkrijepiti empirijskim dokazima (posebno u nastavi!) nego i preferirane zasade dovesti pod lupu kritičke sumnje.

6. zahtijeva se proširenje istraživačkih metoda – studije slučajeva, metodu opservacije te analizu diskurza valja priznati kao legitimne načine stjecanja znanstvenih uvida, osim ekonometrije i formalnog modeliranja; to će u konačnici dovesti do proširenja spoznaje.

7. interdisciplinarni dijalog je neophodan – ekonomisti moraju biti upoznati s različitim školama ekonomskog mišljenja, ali i pratiti razvoj u drugim disciplinama, osobito u sferi društvenih znanosti.

Tim su se zahtjevima u ožujku 2003. godine svojom peticijom pridružili i studenti sa Harvarda koji su tražili da se u uvodnom kolegiju postigne "bolja ravnoteža te pokrije širi spektar pogleda". Tako se začeo pokret za "postautističku ekonomiku" kojemu se priključio veliki broj ekonomista iz brojnih zemalja³. Njihov časopis *Post-Autistic Economics Review*⁴ izlazi od rujna 2000. te je do sada okupio elitu heterodoksnih ekonomista⁵. U njemu izlaze serozni tekstovi koji argumentiraju potrebu za temeljitom promjenom, ali nju samu nedovoljno promišljaju socijalnopovijesno. Pod socijanopovijesnim promišljanjem promjena razumijevamo prije svega spoznaju o promijenjenim uvjetima (kapitalističkog) sustava proizvodnje, gdje sve veći udio ima nematerijalni rad i nematerijalna imovina i gdje se znanje proizvodi drugačije nego prije⁶.

Aktualnost i zanimljivost tekstova u dosad izašla 42 broja časopisa *Post-Autistic Economics Review* neosporna je, kao i njihova lucidnost i pronicljivost. Ipak, smatramo da se taj časopis previše usredotočio na objašnjenje samog postautističkog pokreta, odnosno na kritiku neoklasike i zagovaranje pluralizma mišljenja⁷. Nije ni čudo da James Galbraith već u 15. broju moli: "Možemo li, molim Vas, krenuti dalje?" (usp. Galbraith, 2002.). Časopis svakako otvara prostor za raspravu i kreativnost, s obzirom na veoma slobodno izražavanje njegovih autora u esejištkom tipu članaka – koji neki put nalikuju prepiskama elektroničke pošte.

³ Peticije u sklopu ovog pokreta mogu se vidjeti na <http://www.paecon.net/Petitions.htm>.

⁴ Tekstovi iz svih brojeva se mogu vidjeti na <http://www.paecon.net/PAERReview/index.htm>.

⁵ Za časopis su do sada pisala brojna poznata imena iz ekonomske znanosti, kao npr. Tony Lawson, Geoffrey Hodgson, Sheila C. Dow, Ha-Joon Chang, James K. Galbraith, Deirdre McCloskey i mnogi dr.

⁶ Vidjeti npr. Adler (2002).

⁷ Sent (2003.) nas podsjeća da se težnja k pluralizmu redovito javljala u povijesti ekonomske misli.

SPOZNAJE HRVATSKIH EKONOMISTA

U sklopu jednog međunarodnog istraživanja koje je imalo za cilj promišljanje suodnosa između socioekonomske kulture, upravljačkih i znanstvenih elita u postsocijalističkim zemljama⁸ hrvatski istraživači okupljeni u projektu socioekonomsku kulturu su shvatili kao konglomerat individualnih i kolektivnih vrijednosti, ali i kao raspoloživ skup institucionalnih aranžmana i znanstvenih koncepata ekonomskih, institucionalnih i socijalnih aktera.

Vjeran Katunarić u iscrpnom pregledu novijih radova hrvatski ekonomist (Katunarić, 2004.) propitao je koliko su te postavke odista prihvaćene i aktualizirane. To jest kakvo je ekonomsko razumijevanje neekonomskih činjenica, polazeći od primata ekonomije koji je sam po sebi sociokulturna činjenica. Naime, odnosi između ekonomskih i izvanekonomskih područja uređeni su na osnovi ekonomskog determinizma koji je postao sinonim praktične primjene znanja, baš kao što je ekonomija stekla reputaciji jedine "tvrde znanosti" izvan kruga prirodnih znanosti. Taj njen status ne samo da generira ideološke tvorevine nego ekonomski modeli koji posežu za redukcionističkim modelima predodređuju i novu generaciju znanja (147-149). Radi se zapravo o epohalnom poretku moći, kapitalizmu, koji parlamentarnu desnicu i ljevicu sve više zbija oko istovrsne ekonomske politike, konstatira Katunarić, napominjući da je neoliberalizam u usponu doktrina koja ekonomski redukcionizam pretvara u praksu korporacijske politike, međunarodnih institucija te sve većeg broja država (150).

Razloge promjene na Istoku valja tražiti u sferi "resursa moći", u borbi između različitih elita i njihovih ekonomskih ideologija. U razgradnji načela istočnoeuropske ekonomije, osim ekonomskih autoriteta sa Zapada, važnu su ulogu imali domaći reformski ekonomisti. Tržišna ideologija poslužila je prije svega kao oružje u i obračunu s političkim protivnikom. u Hrvatskoj, ekonomska je misao nakon 1990. napustila teorijske pretpostavke socijalističkog samoupravljanja, ali je ostala vezana uz sudbinu nove države na način koji nije bitno različit glede pitanja državne suverenosti u gospodarstvu (Katunarić, 2004.).

Želeći ispitati kako odnos između gospodarstva, države i društva ili kulture vide hrvatski ekonomisti, Katunarić je njihove odabrane radove podijelio u tri skupine: 1. ekonomski redukcionizam i neoliberalizam, 2. kontekstualnost i neoinstitucionalizam, 3. relativizam i "treći put" (151-153). U radovima prve skupine sociokulturna dimenzija je, uključujući viziju društva, reducirana, a neoliberalni, ekonomski model tranzicije najčešće se apsolutizira. Ako se i potraže neki interdisciplinarni argumenti (Šonje) to je zato da se potkrijepi prednost liberaliziranog u odnosu na državno kontrolirano, odnosno samoupravno gospodarstvo, pri čemu se liberalizam uzima kao idealni tip. U institucionalnim promjenama vodeća je ideja smanjenje troškova rada i prebacivanje troškova socijalne skrbi i zdravstva s poduzeća na stanovništvo te poticanje financijskog tržišta. Pri tome se ignorira problem složenosti društvenih interakcija pred kojim ni sociolozi nemaju aplikativnih saznanja, a ekonomisti su uvijek spremni da posljedice reduktivne pogriješke proglašaju predvidljivima. Odgovornost će ionako preuzeti demokratski parlament, jer se na izborima ne bira vladajući model ekonomske

⁸ Riječ je o projektu "After the Accession: The Socio-Economic Culture of Eastern Europe in the Enlarged Union: An Asset or a Liability?". Neki radovi istraživača iz Hrvatske objavljeni su u časopisu Društvena istraživanja, god. 13. (2004.), br. 1-2, siječanj-travanj, s temom "Socioekonomska kultura i hrvatska upravljačka elita".

politike (153-156)⁹. U drugoj skupini radova sociokulturna dimenzija ima suodređujući značaj, što se podjednako donosi na uloge institucije, odnosno države i na lokalne običaje i navike. Gospodarstvo je ukorijenjeno u kulturu/društvo pa ako o tome vodi računa, može se uspješno razvijati. Zastupljeni autori (Franičević) odbacuju ekonomski redukcionizam i zalažu se izriječkom za ekonomski institucionalizam. Pokazuje se da nepoštovanje "neformalnih institucija" lokalnih tradicija, ne smanjuje nego povećava poduzetnički rizik i transakcijske troškove (Vehovec). Pogriješna i zakonski netransparentna privatizacija pretvorila je profitabilna poduzeća u gubitaše, a velika je poduzeća u državnom vlasništvu štitila od strukturnih promjena. Hrvatska je elita preuzela liberalnu doktrinu o slobodnom tržištu, prihvaćajući "priprost model" krećući proturječijima, čime se zatvaraju oči pred stvarnim životom ekonomije u društvu (156-158). U trećoj skupini, Relativizam i "treći put", sociokulturna dimenzija ima primat, bilo kao objašnjenje dosadašnjih učinaka tranzicije, bilo da se predlaže alternativni smjer vođenja tranzicijske politike prema solidarnijem obliku ekonomije/društva. Izrazom "treći put" označen je radikalizirani oblik neoinstitucionalističkog modela *path dependency* (kod Bičanića), gdje je problem kako iz niže orbite doći u višu razvojnu orbitu (158-159). Također nalazimo i na pokušaje rehabilitacije samoupravne tržišne ekonomije. Originalno izveden iz sociokulturnih pretpostavki tranzicije, Horvatov model sušta je suprotnost redukcionističkom (160). Zaključno Katunarić konstatira: uvjerenje da postoji ispravan ekonomski model koji se ne može uspješno primijeniti zbog naslijeđeno loših društvenih navika ekonomskih aktera, počiva na pogriješnom suprotstavljanju idealnog tipa ekonomskog djelovanja i realnog tipa društvenog djelovanja. Ekonomske su orijentacije u funkciji repertoara moći i sukoba strateških aktera. Neekonomska literatura, pak, nije modelirala znanje koje bi bilo primjenjivo u praksi i konkurentno ekonomskim modelima koji počivaju na ekonomskom redukcionizmu (161-162). Istraživanje i modeliranje mogućnosti socijalno odgovornog tržišnog gospodarstva, kulturno i ekološki senzibilizirane politike održiva razvoja i političkog natjecanja u participativnoj demokraciji ostaje pretpostavka povijesno nedosegnuta (163).

No, je li konceptualni okvir kojim se teorijski nastoje obuhvatiti fenomeni suvremenosti hrvatskog društva u toj analizi dovoljno cjelovit i iscrpan?

KOGNITIVNI KAPITALIZAM

Promjene koje se zbivaju u suvremenom kapitalizmu navele su neke ekonomiste da postave tezu o njegovoj novoj historijskoj fazi, koju su imenovali "kognitivni kapitalizam". U pitanje su dovedeni oblici podjele rada i tehničkog napretka "industrijskog kapitalizma". Podrijetlo je te promjene u sve širem rasprostriranju znanja i u sve važnijoj ulozi nematerijalnog rada. Ta hipoteza izazvala je plodne rasprave koje nadilaze puku kritiku neoliberalnih

⁹ Nakon Katunarićevog članka uslijedio je odgovor dvoje (od troje) prozvanih ekonomista iz "prve skupine" – Velimira Šonje i Nevenke Čučković (2004.). Potonji autori su ispravno primijetili da je Katunarić u spomenutom djelu koristio samo dio njihovih referenci i da je njegova analiza stoga nužno pomalo pojednostavljena, pogotovo jer se Šonje i Čučković, prema nekim svojim idejama i/ili radovima, mogu svrstati i u skupinu neoinstitucionalista. Ipak Šonje i Čučković (2004.) ne uspijevaju u potpunosti argumentirati zašto ne pripadaju (i) u prvu skupinu jer i oni upadaju u zamku pretjeranog pojednostavljanja. Naime, u njihovoj interpretaciji i kritici Katunarićevog teksta u prvi plan izbijaju upravo njihova svjetonazorska i ideološka uvjerenja iz kojih slijede i njihove vrijednosti, a to su dakle upravo oni elementi koji su Katunariću poslužili za klasifikaciju.

doktrina i politika, otvarajući novi horizont mogućeg društvenog reformiranja prijedlogom o uvođenju zajamčenog socijalnog dohotka.

Carlo Vercellone, jedan od istaknutijih autora iz kruga talijansko-francuskih ekonomista koji razvijaju tu koncepciju, zastupa stanovište da je za razumijevanje bitnih promjena suvremenog kapitalizma važno uvidjeti strukturirajuću ulogu preobrazbe podjele rada (Vercellone, 2006.). Znanje nije više, kako je držao Smith, monopol jedne klase građana. Socijalna difuzija znanja ne preobražava samo dinamiku tehničkog progressa nego i sam odnos kapital/rad; kriza najamnog odnosa sa svoje strane nije od toga nezavisna, baš kao što se ni logika financijalizacije ne može iz svega toga izdvojiti. Valjalo bi stoga odgovoriti na pitanja: Koji su to oblici kojima financijski kapital artikulira i kaptira znanje? Kakvi su mogući scenariji regulacije najamnog odnosa i socijalne zaštite u novom kapitalizmu? Postoji li neki alternativni model američkom čiji bi nositelj mogla biti Europa? U temelju socijalne krize fordističkog najamnog odnosa Vercellone razaznaje tri procesa: osporavanje taylorističke organizacije rada zbog rastuće potrebe za autonomijom najamnika; ekspanziju kolektivnih garancija i usluga socijalne države koja je u suprotnosti sa zahtjevom kapitala za smanjenjem socijalnih troškova reprodukcije radne snage; rasprostranjenu intelektualnost koja je ishod "demokratizacije obrazovanja" i podizanja njegove opće razine. On odmah izvlači i tri pouke: znanje inkorporirano u živom radu jest ono što vodi informaciju, ona je bez njega sterilna. Ekonomija zasnovana na znanju nije stoga neposredno uvjetovana informacijsko-komunikacijskom tehnologijom nego i kolektivnom proizvodnjom čovjeka za čovjeka. Kognitivni kapitalizam rezultat je kompleksne dijalektike konflikata-restrukturacija kojima kapital pokušava obuhvatiti i svojoj logici podvrgnuti kolektivne uvjete proizvodnje znanja. Ako se glavni izvor vrijednosti sada nalazi u znanjima koje utjelovljuje i pokreće živi rad, a ne u kapitalu i u materijalnom radu, onda se sadašnje promjene ne mogu razumjeti ako se sektor proizvodnje znanja ili proizvodnje i obrade informacija uzima izdvojeno. Jednako se tako tradicionalne granice između rada i slobodnog vremena sve više gube, a društvo u cjelini postaje izvor tehničkog napretka koji je egzogen pojedinačnim tvrtkama. Posljedica je toga da i pojam proizvodnog rada odsad valja razumijevati kao ukupnost svih društvenih vremena koja pridonose ekonomskoj i društvenoj proizvodnji i reprodukciji. Ti uvidi osposobljavaju Vercellonea da jasno kaže: Želimo naznačiti dinamiku socijalnih promjena i rađanje konstitutivne moći kojom će se društvo znanja emancipirati od kapitalističke logike što ga podčinjava. Temeljitom raspravom on je iznio veoma uvjerljivu teorijsku argumentaciju kojom obrazlaže specifične povijesne modalitete kroz koje je kapital endogenizirao tehnički napredak podčinjujući proces rada (u smislu proizvodnje upotrebnih vrijednosti) procesu valorizacije (proizvodnji razmjenskih vrijednosti i sredstvu izvlačenja viška vrijednosti). Zato je u slijedu njegova razlaganja posve plauzibilna teza da se i financijska globalizacija može tumačiti kao nastojanje kapitala da svoj ciklus valorizacije učini što nezavisnijim od socijalnog radnog procesa koji on više ne uspijeva stvarno podčiniti. Kapital, naime, više ne uspijeva konstruirati neki novi "objektivni nezavisni kostur" daljnjim produblivanjem Smithove logike podjele rada koja razdvaja i suprotstavlja koncepciju i izvedbu. Slijedom toga rad ponovno postaje samo formalno podčinjen u smislu da svoju najamnu monetarnu zavisnost ostavlja unutar procesa cirkulacije. Tradicionalna suprotstavljenost mrtvi rad/živi rad, svojstvena industrijskom kapitalizmu, ustupa mjesto novom obliku antagonizma, onom između mrtvog znanja - kapitala - i "živog znanja" - rada. Od ponovne afirmacije autonomije živog rada, zaključuje Vercellone, zavisi oživljavanje i onih napetosti koje se tiču samoorganizacije rada i određivanja društvenih svrhovitosti proizvodnje (Vercellone, 2006.).

Za vladajuću ekonomsku misao takva su razmišljanja neprihvatljiva; liberalna ekonomska racionalnost svojim apstraktnim univerzalijama ne uvažava ni povijesni kontekst ni

socijalnu odgovornost, upozorava Vercelloneov kolega Andrea Fumagalli (2006.), ističući da se tržište rada ne može analizirati kao bilo kakvo "tržište" dobara i usluga. Keynes je imao savršeno na umu povijesnoekonomski kontekst kapitalizma tridesetih godina u kojem su glavni ekonomski agenti – sindikalne organizacije i poduzetničke industrijske asocijacije – poprimali kolektivno značenje, a institucionalni aspekti djelovali komplementarno sa slobodnim tržištem. Keynes je u tom kontekstu definirao stopu nominalne najamnine kao varijablu nezavisnu od tržišta i kao predmet društvenog ugovora. Fumagalli je sad naziva bioekonomskom varijablom, jer je robni oblik rada sredstvo preživljavanja. Rad po svojoj prirodi ne može biti roba, jer nije solventan. Solventno je samo određeno traženje od njega, njegova radna raspoloživost. Za razliku od svih drugih roba, roba "radna raspoloživost" nije "fizički" odvojiva od djelatnika koji je njen imalac. Upravo bioekonomska suština rada, kao sredstva povijesno određenog da osigura opstanak radnika, trpi svoju podčinjenost kapitalu (Fumagalli, 2006.).

Iz svega je vidljivo da se kognitivna ekonomija ne može analizirati uobičajenim instrumentima važeće ekonomske teorije, baš kao što se ni kognitivni rad ne može izučavati unutar neoklasične analize tržišta rada. Ekonomsko je djelovanje sve više ishod komplementarnosti ljudskih i ambijentalnih uvjeta koji se više ne mogu smatrati inertnima i/ili neutralnima. Mreža je struktura posebno prikladna da impostira oblike koordinacije i generiranja informacija i znanja u sve prisutnijoj neizvjesnosti. Razmjena rada postaje nesumjerljiva i nesvodiva na privatnu razmjenu, naprotiv, rad teži da postane zajedničko i socijalno dobro (common good). Egzistencijalni dohodak ide stoga s onu stranu postojeće najamne strukture i s onu stranu socijalnih amortizera, zaključuje Fumagalli (2006.).

LITERATURA

1. Adler, P. S. (2002.): "Market, hierarchy, and trust. The knowledge economy and the future of capitalism", in: Choo, C. W.; Bontis, N.: "The strategic management of intellectual capital and organizational knowledge", Oxford university press, Oxford, 2002: 23.-46.
2. Fumagalli, A. (2006.): "Mercato del lavoro, conoscenza, bioeconomia: Per un nuovo paradigma teorico dell'economia politica", in: Vercellone, C., (a cura di 2006.) Capitalismo cognitivo – Conoscenza e finanza nell'epoca postfordista. Roma: Manifestolibri.
3. Galbraith, James K. (2002.): "Can we please move on? A note on the Guerrien debate", *Post-autistic economics review*, issue no. 15, September 4, 2002, article 2. Raspoloživo na http://www.btinternet.com/~pae_news/review/issue15.htm.
4. Katunarić, V. (2004.): "Vrijediti i koštati: sociokulturne pretpostavke tranzicije u novijim radovima hrvatskih ekonomista", *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 1-2: 147-168.
5. Medić, Đ. (2001.): "Uloga "Povijesti ekonomske misli" u obrazovanju ekonomista". *Ekonomski prehled*, 52 (9-10): 1126-1148.
6. Post-Autistic Economics Network (2007.): "A Brief History of the Post-Autistic Economics Movement". Raspoloživo na <http://www.paecon.net/HistoryPAE.htm>
7. Sent, Esther-Mirjam (2003.): "Pleas for Pluralism", *Post-autistic economics review*, issue no. 18, February 4, 2003, article 1. http://www.btinternet.com/~pae_news/review/issue18.htm

8. Šonje, V. i N. Čučković (2004.): "Ekonomija i sociologija: budi se novi dijalog?", Društvena istraživanja, 13 (74): 1181-1196.
9. Vercellone, C., (a cura di 2006.) *Capitalismo cognitivo – Conoscenza e finanza nell'epoca postfordista*, Roma, Manifestolibri.